

Vroeger en nu 6. Denkbeelden over wolven.

Elian Hattinga van 't Sant

De discussie over de wolf in Nederland raakt steeds meer gepolariseerd en gepolitiseerd, zeker na de recente incidenten in Leusden en Austerlitz waar door een wolf in honden en in een kind werd gehapt. Er lijken twee kampen te bestaan. Een dat het prachtig vindt dat de wolf terug is: een verrijking voor de natuur. Een ander dat vindt dat de wolf weer zo snel mogelijk uit Nederland moet verdwijnen. Een gevolg van deze polarisatie is dat wie daar enige nuance in probeert aan te brengen al gauw in een kamp wordt geplaatst en met wantrouwen door de tegenpartij wordt bekeken. Daarmee zijn de Nederlandse wolven, maar ook mensen en hun kinderen, honden, andere huisdieren en vee niet mee gebaat.

Vrijwel niemand in Nederland, ook de 'wolgenexperts' niet, heeft ooit een wolf in het wild gezien – althans, tot voor kort. Denkbeelden over wolven bij het grote publiek en bij Nederlandse wolvenexperts (meestal ecologen) zijn dan ook gevormd door 'vroeger'. Tijd om hier dieper op in te gaan.

Aan de natuurkunde ontleend wetenschapsideaal

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog, toen de ethologie en de ecologie als wetenschappelijke disciplines vorm kregen, werd de wetenschapsbeoefening afgestemd op een aan de natuurkunde ontleend wetenschapsideaal: het formuleren van algemene wetten over het natuurlijke gedrag van een hele diersoort. Daarmee zouden dan vervolgens voorspellingen kunnen worden gedaan die konden dienen als basis voor (natuur)beleid. Men richtte zich daarom op de grootst algemene deler. De keerzijde hiervan was dat individuele verschillen weinig aandacht kregen of werden beschouwd als uitzonderingen. Deze denkwijze werd nog versterkt doordat de meest vooraanstaande ethologen destijds van mening waren dat dieren als een soort machines hoofdzakelijk onbewust opereerden vanuit een stereotiep, aangeboren, soorteigen, natuurlijk instinct; een soort eenheidsworst dus. Het toeschrijven van met mensen vergelijkbare vormen van intelligentie en bewust beleefde emoties, evenals het beschouwen van dieren als individueel verschillende persoonlijkheden, werd beschouwd als antropomorfiseren; een wetenschappelijke doodzonde, aangezien daarmee zaken aan dieren werden toegeschreven die volgens de doorsnee visie van vroeger uitsluitend aan mensen voorbehouden waren. Deze wetenschapsvisie werkt nog steeds door

en zorgt ervoor dat generalisaties over het gedrag van wolven uit een totaal andere context en tijd als basis genomen worden voor de voorlichting aan het grote publiek en de politiek.

Wolven zijn van nature schuw en bang voor mensen

Een van die generalisaties is dat (volwassen) wolven 'van nature' bang zijn voor mensen en deze uit de weg gaan. Er is zelfs een regelmatig door de Nederlandse media geconsulteerde ecooloog die beweert dat wolven 'vluchtdieren' zijn. Het is echter maar zeer de vraag of wolven wel zo schuw zijn. Uitspraken over een natuurlijke angst voor mensen zijn gebaseerd op hoofdzakelijk Amerikaans onderzoek (de Europese wolf werd voor 2010 amper bestudeerd). De Amerikaanse wolven waren echter gedurende meer dan honderd jaar zwaar door premiejagers vervolgd en bijna uitgeroeid. Ze vertoonden extreem vermijdingsgedrag: ze waren zo bang voor mensen dat onderzoekers ze in het wild niet of zeer zelden te zien kregen en het uitsluitend moesten doen met sporenonderzoek en observaties vanuit vliegtuigjes.

Vanuit de huidige kennis over epigenetica is het echter evenzeer mogelijk dat de destijds geconstateerde en nu op de Europese wolf geprojecteerde angst juist is ontstaan door deze bijzonder angstaanjagende leerervaringen met mensen. Het zou goed kunnen dat de aangeleerde angst epigenetisch van generatie op generatie is doorgegeven en daarmee vooral bestaat in een situatie waarbij de wolf regelmatig en actief wordt bejaagd (zoals in Scandinavië, Canada, Alaska en de meeste Amerikaanse staten waar wolven leven nog steeds of weer het geval is). Bij epigenetisch bepaald gedrag zijn er namelijk door bepaalde ingrijpende omgevings- en/of leefomstandigheden erfelijke veranderingen in de gen-functie opgetreden zonder dat de moleculaire DNA structuur is veranderd. De effecten ervan kunnen dan ook verdwijnen indien de leefomstandigheden dusdanig veranderen dat het epigenetisch bepaalde gedrag niet meer functioneel is.

Dat kan dus precies gebeurd zijn waar de wolf niet langer werd bejaagd en een strikt beschermde status kreeg, zoals in veel Europese landen inmiddels ruim dertig jaar geleden gebeurde. Mogelijk is het als problematisch of uitzonderlijk bestempelde gedrag van diverse wolven in Nederland dus helemaal niet zo uitzonderlijk en zelfs natuurlijker dan de 'natuurlijk' geachte angst. Ervaringen met wolven in landen waar deze niet systematisch (meer) worden bejaagd, lijken hierop te wijzen. De Nederlandse wolven lijken evenmin angst te hebben voor mensen: ze observeren en volgen mensen van nabij en benaderen deze tot op

zeer korte afstand (enkele meters); ze lopen door de bebouwde kom, komen op boerenerven en in tuinen.

Wolven zijn niet gevaarlijk voor mensen

Een ander probleem is dat generaliserende uitspraken van ecologen dat wolven niet gevaarlijk zijn voor mensen – op een heel kleine marge van ‘incidenten’ na – gebaseerd zijn op cijfers en situaties uit een totaal andere context die absoluut niet vergelijkbaar is met de Nederlandse. In de voorlichting over wolven wordt erop gewezen dat het aantal wolven dat mensen aanvalt en/of doodt verwaarloosbaar klein is. Statistisch gezien mag dit dan wel heel geruststellend klinken, er valt echter het nodige op af te dingen.

Dat er, zoals er valt te lezen in de rapportage van Linnell wereldwijd tussen 2002 en 2022 slechts weinig mensen zijn gedood, is niet zo verbazingwekkend. In de eerste plaats neemt het aantal wolven in de VS en de Europa pas de laatste twintig jaar gestaag toe, nadat ze daar eerder vrijwel uitgeroeid waren. Maar zelfs met de recente groei van de wolvenpopulatie is de kans om elders een wolf tegen te komen vrijwel nihil. In Canada, de VS, Rusland, Scandinavië en Oost-Europa bevinden verreweg de meeste wolven zich in dunbevolkt, onherbergzaam gebied waar slechts weinig mensen rondwandelen. De Nederlandse context is echter heel anders. Nederland is een van de dichtst bevolkte landen ter wereld, en maar tien procent van het grondgebied is bos. Wij hebben geen wildernis. Onze natuur is eerder een achtertuin, waar jong en oud op grote schaal onbekommerd in het bos wandelt, jocht, fietst of de hond uitlaat.

De cijfers die aangehaald worden om te bewijzen dat de wolf geen wezenlijk gevaar vormt voor mensen zeggen dus niet zoveel. Staatsbosbeheer, Nederlands grootste natuurbeheerder, heeft bijvoorbeeld slechts 2.200 km² natuur in beheer, waarvan 920 km² bos. De meeste van de ruim 50 Nederlandse wolven hebben daar inmiddels hun onderdak gevonden. Alleen al het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug (40 km²), waar de recente incidenten plaatsvonden, telt één miljoen bezoekers per jaar. Ter vergelijking, een van de populairste natuurparken in de VS, Yellowstone National Park, heeft een omvang van bijna 9.000 km². Hier wonen ongeveer 120 wolven, die zijn beschermd en niet mogen worden bejaagd. Het park trekt jaarlijks ongeveer 4 miljoen bezoekers. Aanvallen op mensen zijn er, na de herintroductie van wolven in 1995, niet geweest, maar uit voorzorg worden diverse wolven jaarlijks aan ‘aversieve conditionering’ onderworpen. Twee wolven die te dicht bij mensen kwamen zijn sinds die tijd afgeschoten.

Verwerking van informatie over de wolf

Ook in andere opzichten heeft het oude ecologische wetenschapsideaal een impact op de wijze waarop informatie over het gedrag van de wolf wordt verwerkt. Ecologen baseren zich begrijpelijkerwijs bij voorkeur op onderzoek dat op systematische wijze en liefst onder gecontroleerde omstandigheden is gedaan en schriftelijk door bevoegde wetenschappers is gerapporteerd in vakbladen. De keerzijde hiervan is echter dat kennis die bijvoorbeeld berust op verspreide gegevens die uit historische bronnen of ooggetuigenverslagen zijn gedistilleerd, vaak als onvoldoende betrouwbaar of cijfermatig irrelevant worden beschouwd. Dat is momenteel vooral het geval bij verhalen waarin de wolf mensen heeft aangevallen en gedood. Ze worden dikwijls afgedaan als incidenten of anekdotes en leggen in het debat over de Nederlandse wolf nauwelijks gewicht in de schaal; vermoedelijk ook door het ecologische perspectief dat wolven door de bank genomen helemaal niet gevaarlijk zijn voor mensen. Daar komt bij dat verhalen over gruwelijke voorvallen in het verre verleden momenteel met verve door tegenstanders van de wolf breed uitgemeten worden om juist te laten zien hoe gevaarlijk deze is. Er wordt daardoor al gauw aangenomen dat de angst voor de wolf overtrokken is en de wolf in het verleden is gedemoniseerd.

Een denkfout die echter bij dit alles wordt gemaakt, is dat het vaak geringe aantal van dergelijke rapportages correspondeert met een cijfermatige realiteit. Daarbij wordt vergeten dat in vroeger eeuwen veel helemaal niet werd gerapporteerd of bijgehouden omdat er bijvoorbeeld geen BIJ12 of CBS was of omdat de maatschappelijke context anders was. Aan de andere kant werd bij voorvallen die veel indruk hadden gemaakt in het verleden het aantal slachtoffers nog wel eens cijfermatig aangedikt en de verhalen soms ook van extra gruwelijke details voorzien. Zonder degelijke historische vakkennis is het dan ook onverstandig om cijfers en details uit historische bronnen voor zoete koek te slikken. Dat geldt voor zowel voor- als tegenstanders van de wolf. Dat wil niet zeggen dat deze bronnen niets waard zijn. Waar ze zich wél goed voor lenen is het analyseren van veel voorkomende patronen in getuigenissen om die te vergelijken met wetenschappelijk geverifieerde ooggetuigenverslagen en rapportages uit het heden.

Wolven zijn alleen maar nieuwgierig

In Nederland wordt door dit alles in de voorlichting en de reacties op incidenten vanuit (overheids)instanties gesuggereerd dat wolven, als ze mensen benaderen, alleen maar nieuwsgierig zijn. Dit wekt ten onrechte de indruk bij het grote publiek dat wolven 'niets doen' of zelfs vriendelijk zijn. Een bijkomend probleem is, dat het prooivanggedrag van wolven en wat daar aan vooraf gaat, onvoldoende bekend is bij het gros van de mensen. Daardoor wordt het niet herkend of geloofd als het zich voordoet zonder dat er ernstige gewonden of zelfs doden bij vallen. Bij 'agressief', 'gevaarlijk' en 'aanval' heeft men eerder het affectief-emotionele gedrag van honden voor ogen waarbij een hond dreigend, grommend, met ontblote tanden en alle haren overeind recht op iemand afkomt. Kenmerkend voor prooivanggedrag is echter dat een wolf zonder enig geluid of dreiggedrag zijn prooi ogenschijnlijk neutraal zo dicht mogelijk benadert en wat omtrekkende bewegingen maakt, om dan, meestal van opzij of van achteren, plotseling zonder enige waarschuwing aan te vallen. Dat gebeurt zo onverwachts en zo razendsnel dat de prooi volledig wordt overrompeld en geen tijd heeft om te reageren. Een ander kenmerk is dat wolven in de periode die hieraan vooraf gaat hun prooidieren langere tijd (weken of zelfs maanden) volgen en (vaak onopgemerkt) observeren. Sommige prooien worden als dat lukt soms zelfs eerst van dichtbij besnuffeld of lichtjes behapt om te kijken hoe ze daarop reageren. Mensen zien een aanval dan ook totaal niet aankomen.

Uit recent wetenschappelijk onderzoek en rapportages uit landen waar men al langer ervaring heeft met wolven, evenals uit historische bronnen, blijkt echter dat wolven mensen en vooral kinderen tussen de 4 en 12 jaar bij tijd en wijle wel degelijk als een prooi beschouwen: ze doden ze en eten ze (gedeeltelijk) op. En als wolven mensen of hun kinderen eenmaal echt aanvallen, dan gaat het echt goed mis. Recent nog vond een vrouw, die te voet om onduidelijke redenen in een alleen voor observaties vanuit auto's geschikt deel van een Frans safaripark terecht was gekomen, bijna de dood door een aanval van drie poolwolven. De meeste aanvallen van wolven op kinderen zijn dodelijk; in andere gevallen zijn de verwondingen zeer ernstig. Zo werden in maart 1996 in India 76 kinderen gedood in de regio Uttar Pradesh. In een andere regio werden in dezelfde tijd binnen twee jaar 80 kinderen individueel of in groepen – aangevallen, waarbij 60 kinderen werden gedood en gedeeltelijk opgegeten. Een vijftal roedels werd hiervoor door de wetenschappelijk opgeleide onderzoekers van deze gevallen als de verantwoordelijken aangewezen. De wolven werden waarschijnlijk gemotiveerd door een samenloop van omstandigheden. Rabiës was niet in het spel. Gebrek aan wilde prooidieren en een te goede (!) afscherming van vee mogelijkerwijs

wel. Ook werd gewezen op een al langer bestaande traditie van aanvallen op mensen in deze streken.

Honden aan de lijn zijn veilig

Ook de eigenaren van honden in Nederland worden in de huidige voorlichting ten onrechte voorgehouden dat hun honden aan de lijn voldoende veilig zijn in een bos waar wolven komen. De gedachte hierachter is opnieuw dat wolven uit de buurt van mensen blijven. Wolven kunnen echter bijzonder agressief op honden reageren. Dit is alom uit rapportages en historische bronnen bekend, maar pas recent ook wetenschappelijk onderzocht, vooral in Scandinavië. Daaruit komt wederom naar voren dat wolven honden ook als prooi beschouwen: ze worden (gedeeltelijk) opgegeten. Bij de meeste aanvallen op honden (70%) vinden de honden de dood of worden ze op zijn minst zeer ernstig toegetakeld. Wolven zijn soms zo fel dat ze honden aanvallen onder de neus van mensen, ook als ze aan de lijn zitten (zoals in Leusden), vastgehouden worden door hun eigenaren of zich op het erf of in de tuin bij een boerderij bevinden. Daarbij is volgens Finse onderzoekers geen sprake van toeval: de wolven gingen actief op zoek naar honden en ontwikkelden daarbij patronen die worden doorgegeven.

Het komt echter ook voor dat een wolf vriendschap sluit met honden. Wolven kunnen bovendien worden aangetrokken door loopse teven. Hybridisering wordt door ecologen zelfs als een mogelijk probleem voor het voortbestaan van de wolf beschouwd. De gebetenheid van wolven op honden, evenals de gerapporteerde aanvallen van wolven op andere wolven – in Yellowstone hun voornaamste doodsoorzaak – geeft echter te denken over de toekomst van de 1,9 miljoen honden in Nederland die nu nog op veel plekken vrij en vrolijk met hun bazen of uitlaatsdienst kunnen loslopen in het bos.

Wolfwerende schrikdraadhekken

Bij aanvallen op vee wordt in de verslaggeving in Nederland erop gewezen – soms bijna verwijtend – dat er geen wolfwerende maatregelen waren genomen, die afdoende worden geacht om wolven buiten te houden. Ook hier schiet echter de voorlichting tekort of loopt achter de feiten aan. Zo staat in de adviezen van de Nederlandse overheidsinstanties dat de hoogte van onder stroom staande afzettingen/hekken minimaal 1.20 meter moet zijn. Adviezen over omheiningen lijken, ook elders in Europa, te zijn gebaseerd op algemene wetenschappelijke (maar onduidelijk gefundeerde) aannames dat wolven bij voorkeur onder

afrasteringen door kruipen of graven en er zelden overheen springen. De meestal door schaapsherders gebruikte elektrische netten (90 cm hoog) en van schrikdraad voorziene hekken van 1.20 meter hoogte werden daardoor (aanvankelijk) voldoende geacht om wolven te weren. Nadat er overal in Europa door schaapsherders op gewezen was dat wolven met gemak over dergelijke schrikdraadnetten heen sprongen, werden er diverse (kortdurende) experimenten opgezet, deels bij in gevangenschap levende wolven, waarbij vlees binnen een met stroomnetten/hekken afgezet terrein werd neergelegd. Uit deze experimenten bleek dat de wolven daar zelden overheen sprongen terwijl ze daar fysiek gemakkelijk toe in staat zijn. (Ter vergelijking, middelgrote honden zoals retrievers en herdershonden springen met een aanloop gemakkelijk over 1.20 meter heen; greyhounds doen dat zelfs vanuit stand). Het probleem bij deze generaliserende adviezen over stroomnetten en schrikdraadhekken is dat er resultaten van kortdurend experimenteel onderzoek uit een totaal andere context worden gebruikt. Zo ging men er bijvoorbeeld vanuit dat de in gevangenschap levende wolven als ze vier dagen geen eten hadden gehad voldoende gemotiveerd zouden zijn. Dergelijke experimentele onderzoeken zijn echter zo beperkt dat ze geen recht kunnen doen aan het grote aantal factoren dat meespeelt, waaronder de individuele motivatie, het leervermogen en de intelligentie van wolven. In 2018 werd er ondertussen wel geconstateerd door Zwitserse onderzoekers dat er individuele 'probleemwolven' bestaan die al snel leren om over schrikdraadhekken met de 1.20 meter standaardmaat heen te springen. Zij adviseren dan ook deze wolven uit de populatie te 'verwijderen' voordat andere wolven dit van hen leren en overnemen.

Kortzichtig

Het is kortzichtig en riskant om te bouwen op generalisaties uit een andere tijd en/of context. Rond 1980 waren er een aantal in wolven gespecialiseerde ecologen die – destijds terecht – met succes opriepen tot bescherming van de wolf om deze voor uitsterven te behoeden. De kennis die zij hadden over het gedrag van wolven was echter zeer beperkt. Het onderzoek naar wolven in het wild was in de praktijk nauwelijks uitvoerbaar en zeker niet op grote schaal: men beperkte zich noodgedwongen jarenlang tot de bestudering van kleine wolvenpopulaties op (hoofdzakelijk) Ellesmere Island en Isle Royale. Kennis over sociaal gedrag was gebaseerd op enkele in dierentuinen en door privépersonen gehouden wolven, waarbij er geen enkele sprake was van een natuurlijke situatie.

Onder wolven, zo blijkt inmiddels uit diverse recente wetenschappelijke studies en uit

videobeelden, bevinden zich allerlei individuen, die zeer bedreven zijn in het oplossen van problemen; die hun gedrag binnen enkele generaties aanpassen aan hun nieuwe leefsituatie; die zich niet beperken tot de wilde prooidieren in een gebied en die gemakkelijk van prooidier wisselen. Op basis van de recent toegenomen kennis op het gebied van de cognitie, het leervermogen, het probleemoplossend vermogen en de emotionele individuele verschillen bij wolven, kan men zich dan ook met recht afvragen of de 'probleemwolven' wel een uitzondering op een regel zijn.

Beredeneerde biografie (kleine selectie).

Voor achtergrond wetenschapsideaal ecologie/ethologie en wolvenonderzoek in de jaren 1945-1980 :

Hattinga van t Sant, E. A. (2023) De mythe van de alfaman. De dominantie van dominantie in de behavioural sciences. 1920-2020. Een historische reconstructie. Utrecht. (Proefschrift Universiteit Utrecht) NB onder embargo

Voor achtergrond mensen en honden als prooidier zie o.a.

<https://www.theguardian.com/world/article/2024/jun/23/wolf-attack-at-french-zoo-leaves-woman-fighting-for-life>

<https://www.bbc.com/news/articles/cx2n1z943zzo>

Jhala, Y.V., & Sharma D.K. (1997). Child-lifting by wolves in eastern Uttar Pradesh, India. *Journal of Wildlife Research*, 2(2),94–101.

Krithivasan, R., Athreya, V., & Odden, M. (2009). Human-wolf conflict in human dominated landscapes of Ahmednagar District, Maharashtra. *Rufford Small Grants Foundation for Nature Conservation*, 1.

https://projectwaghoba.com/docs/roopa_krithivasan_indian_wolf_report_2009.pdf#

Linnell, J. D. et al. (2002). The fear of wolves: A review of wolf attacks on humans.

Linnell, J. D. et al. (2021). *Wolf attacks on humans: an update for 2002–2020*. Norwegian Institute for Nature Research (NINA).

Mech, D. Who is afraid of the big bad wolf? <https://wolf.org/wolf-info/basic-wolf-info/wolves-and-humans/whos-afraid-of-the-big-bad-wolf/>

Kojola, I., Ronkainen, S., Hakala, A., Heikkinen, S., & Kokko, S. (2004). Interactions between wolves *Canis lupus* and dogs *C. familiaris* in Finland. *Wildlife biology*, 10(2), 101-105.

<https://nsojournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.2981/wlb.2004.014>

Tikkunen, M., & Kojola, I. (2020). Does public information about wolf (*Canis lupus*) movements decrease wolf attacks on hunting dogs (*C. familiaris*)?. *Nature Conservation*, 42, 33-49.

Voor prooivanggedrag van wolven.

Mech, L. D., & Peterson, R. O. (2003). Wolf-prey relations. In: Mech L.D. & Boitani, L., (eds.) *Wolves: behavior, ecology, and conservation, 1*, 131-157. Chicago.

Neuropsychologische achtergrond van het prooivanggedrag:

Panksepp, J., & Biven, L. (2012). *The archaeology of mind: Neuroevolutionary origins of human emotion*. New York.

Weinshenker, N. J., & Siegel, A. (2002). Bimodal classification of aggression: affective defense and predatory attack. *Aggression and Violent Behavior, 7*(3), 237-250.

Wolfwerende hekken:

Bruns, A., Waltert, M., & Khorozyan, I. (2020). The effectiveness of livestock protection measures against wolves (*Canis lupus*) and implications for their co-existence with humans. *Global Ecology and Conservation, 21*, e00868.

Lance, N. J., Breck, S. W., Sime, C., Callahan, P., & Shivik, J. A. (2010). Biological, technical, and social aspects of applying electrified fladry for livestock protection from wolves (*Canis lupus*). *Wildlife Research, 37*(8), 708-714

https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2257&context=icwdm_usdanwrc

Lüthi, R., Hilfiker, D., Tolon, V., & Landry, J. M. (2015). Wolf behaviour towards electric fences used in agriculture. *Evolution, 27*, 200-219.

https://www.protectiondestroupeaux.ch/fileadmin/doc/Projekte/Woelfe_Zacune/CDPNews13-Winter2017.pdf

Problematiek algemeen:

Mech, L. D. (2017). Where can wolves live and how can we live with them?. *Biological conservation, 210*, 310-317. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1319&context=usgsnpwrc>